Kulturutskottets betänkande 1987/88:4

om vissa kulturfrågor rörande Norrbotten

KrU
1987/88:4

Sammanfattning

I detta betänkande behandlar utskottet dels förslag i två motioner om olika insatser för att bevara och stärka det Tornedalsfinska språket och kulturen i Tornedalen, dels ett motionsförslag om bevarande av den litteratur- och konstsamling som tillhört förre landshövdingen i Norrbotten Ragnar Lassinantti.

Utskottet avstyrker motionerna.

Till betänkandet har fogats ett särskilt yttrande.

Motioner

1986/87:Kr204 av Paul Lestander (vpk) vari yrkas

1. att riksdagen uttalar att de tornedalska ortnamnen bör ges officiell status och användas jämsides med de svenska av posten, televerket och vägverket etc.,

2. att riksdagen hos regeringen hemställer om en utredning med syfte att föreslå åtgärder för att tillgodose den tornedalska befolkningens kulturella och språkliga intressen som etnisk minoritet.

1986/87:Kr213 av Erik Holmkvist (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om bevarande och iordningställande av Ragnar Lassinanttis samlingar.

1986/87:Kr224 av Bruno Poromaa (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om behovet av insatser för Tornedalsfinskans bevarande.

I senare avsnitt redovisar utskottet motionsmotiveringarna.

Motionerna 1986/87:Kr204 och Kr224 om vissa Tornedalsfrågor

Motiveringar

Det är enligt de båda motionerna viktigt att Tornedalsfinskan skall kunna bevaras. Motionärerna hävdar att det finns risk för att Tornedalsfinskan försvinner bl.a. på grund av utflyttningen från de fem kommuner – Pajala, Övertorneå, Kiruna, Gällivare och Haparanda – där Tornedalsfinska talas.

1 *Riksdagen 1987/88. 13 saml. Nr 4*

De erinrar också om att tornedalingarna under tidigare perioder utsatts för en försvenskningsprocess. Ända fram till mitten av 1950-talet var det i många skolor i Tornedalen förbjudet att tala finska på rasterna. I motion Kr224 (s) erinras om det arbete som föreningen Svenska tornedalingars riksförbund utför för att bevara och utveckla Tornedalskulturen och -språket. Motionären anser att staten bör stödja strävandena att bevara detta minoritetsspråk.

I motion Kr204 (vpk) anförs att – eftersom språkfrågan är av allra högsta vikt för den tornedalska folkgruppen – denna minoritet borde ges möjligheter att bevara, dokumentera och utveckla språket. En professur vid högskolan i Luleå bör inrättas. Vidare bör de ursprungliga ortnamnen i Tornedalen ges samma ställning som de svenska namnen. Så är inte fallet i dag. Trots att de svenska namnen är nykomlingar och i en del fall passar mycket illa anges enbart dessa på vägskyltar.

Upplysningar i anslutning till motionerna

Språkfrågan

Tornedalen är i dag tvåspråkig, dels talas Tornedalsfinska, dels svenska. Tornedalen, en enhetlig kulturbygd med starka finska särdrag, delades vid fredsslutet 1809 i två delar. Det finska språket var dock under lång tid i huvudsak allenarådande även inom den svenska halvan av Tornedalen liksom i den s.k. finnbygden i övrigt.

Fram till 1880-talet bedrevs skolundervisningen i finskspråkiga bygder praktiskt taget undantagslöst på finska. Under 1800-talets senare hälft inledde statsmakterna i Tornedalen en försvenskning som var motiverad bl.a. av säkerhetspolitiska skäl. 1888 inrättades s.k. statsskolor i Tornedalen. De bekostades av staten och kunde inrättas i finnbygden under förutsättning att undervisning bedrevs uteslutande på svenska. I början på 1920-talet var skolväsendet i finnbygden helt försvenskat.

Finska språket infördes som frivilligt ämne i den finskspråkiga bygdens fortsättningsskolor år 1935 efter beslut av statsmakterna. År 1957 meddelade skolöverstyrelsen att ingen elev skulle förbjudas tala finska under rasterna i skolan eller i skolhemmen. Sådana förbud fanns vid många skolor (cirkulär från skolöverstyrelsen 24 september 1957). År 1958 fastslog skolöverstyrelsen (cirkulär 1958:37) att språkfrågan i den finsktalande bygden inte längre var en nationalitetsfråga eller en fråga om svenskt eller finskt. Det var i stället de kulturella och praktiska aspekterna som skulle beaktas och vara bestämmande för myndigheternas handlande.

I samband med att regering och riksdag våren 1985 lade fast principerna för hemspråksundervisning inkl. särskilda åtgärder för finskspråkiga elever (prop. 1984/85:100, bil. 10, UbU 1984/85:12, rskr. 1984/85:149) beslöts på grundval av förslag från språk- och kulturarvkommittén (SKU) om särskilda åtgärder för finskspråkiga elever i grundskolan. Beslutet innebar att en särskild pedagogisk utvecklingsverksamhet skulle inledas i vissa kommuner, bl.a. Haparanda, med tonvikt på Tornedalsfinskan. Regeringen har i juni 1987 föreskrivit (SÖ-FS 1987:113) att Haparanda kommun i samverkan med Torneå stad får anordna försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning

inom grundskolan i Haparanda under läsåren 1987/88–1992/93.

Vid lärarhögskolan i Luleå är undervisningen inriktad mot flerkulturalism och då främst mot de egna minoriteterna samer och tornedalingar. I lärarutbildningen ingår en obligatorisk kurs som tar upp livsvillkor på Nordkalotten. I en utbildningslinje ges fördjupad utbildning i Tornedalsfinska och samiska.

Föreningen Nordens Norrbottensdistrikt har ordnat två sommarkurser i Tornedalsfinska. Deltagarna i kurserna kom både från svenska och finska Tornedalen. Kurserna syftade till att ge träning i att muntligt och skriftligt använda Tornedalsfinska, till att arbeta med Tornedalskulturen och till att skapa kontakter mellan svenska och finska Tornedalslärare.

Ett lexikon som upptar Tornedalsfinska uttryck samt motsvarande uttryck på både rikssvenska och riksfinska håller på att utarbetas med stöd bl.a. från länsskolnämnden i Norrbotten och statens kulturråd.

Ortnamn

Regering och riksdag lade våren 1985 fast vissa principer för ortnamnsverksamheten (prop. 1984/85:100 bil. 10, KrU 1984/85:16 p. 28, rskr. 1984/85:253). I den av riksdagen i denna del godkända propositionen framhölls att det är av stort kulturhistoriskt och socialt värde att de nedärvda ortnamnen vårdas och bevaras och att ny namngivning sker så att kulturarvet skyddas. Statens lantmäteriverk (LMV) gavs en allmänt samordnande uppgift när det gäller ortnamnsfrågorna. LMV skall samråda med dialekt- och ortnamnsarkiven samt svenskt visarkiv och riksantikvarieämbetet. Namngivningen på de allmänna kartorna bör vara normerande. Postverket, televerket, sjöfartsverket, statens järnvägar, luftfartsverket, byggnadsstyrelsen och vattenfallsverket bör i förekommande fall samråda med berörda kommuner i namngivningsfrågor. Ett särskilt ortnamnsråd knutet till LMV inrättades. Rådet som är ett samarbetsorgan för myndigheter och intressen inom ortnamnsverksamheten bör bl.a. lämna kommunerna stöd när de fastställer riktlinjer för namngivning och namnvård inom sina områden.

I propositionen behandlades även frågan om ortnamn i flerspråkiga områden. I detta sammanhang framhöll kulturministern att en viktig utgångspunkt för bedömningar i frågor om ortnamn i flerspråkiga områden är att språket har en avgörande betydelse som kulturbärare. De finska och samiska ortnamnen är i likhet med de svenska namnen bärare av en levande kultur och kulturhistoria. En förutsättning för att de skall kunna leva vidare är att de i så stor utsträckning som möjligt används jämsides i officiella sammanhang t.ex. på kartor och vägskyltar.

Vidare erinrade kulturministern om att Förenta Nationerna har antagit en resolution om behandling av ortnamn i minoritetsspråksområden. Ortnamn i sådana områden bör fastställas i samarbete med minoritetsbefolkningen, och vid fastställandet bör minoritetsspråkets skrivsätt användas. Samiskan som talas över nationsgränser bör ges en enhetlig behandling över gränserna.

Mot denna bakgrund ansåg kulturministern att stor hänsyn måste tas till de samiska och finska minoriteterna i norra Sverige vid fastställandet av namn på kartor och i samband med vägskyltning m.m. De av LMV fastställda

kartnamnen bör vara normerande. Ortnamn i flerspråkiga områden skall återges på de språk som talas i området. Även det av minoriteterna tillämpade skrivsättet bör användas. Han menade att hänsynen till minoriteterna bör innebära att i de områden där ursprungliga samiska namn finns bör dessa användas och återges med adekvat samisk ortografi. Samma synsätt bör användas i fråga om de finska ortnamnen i Tornedalen.

Behandlingen av finska ortnamn i fastighetsregistret i Norrbottens län har aktualiserats under sommaren 1987. Bakgrunden är att under 1988 skall den s.k. fastighetsdatareformen genomföras för kommunerna i Haparanda och Luleå domsagor. I detta arbete ingår även en översyn av fastighetsbeteckningarna. I detta sammanhang har frågan om hur tvåspråkiga ortnamn skall redovisas i fastighetsregistret aktualiserats. För närvarande finns bara ett namn i varje fastighets beteckning. Ortnamnsrådet vid LMV har uttalat sig för att dubbla namn borde införas i det nya fastighetsregistret. Länsstyrelsen i Norrbotten har efter att ha hört berörda kommuner i remissyttrande till LMV avstyrkt införande av dubbla namn. Med hänsyn bl.a. härtill samt till att fastighetsregistret har ett konsekvent genomfört registersystem med en enda riksunik beteckning för varje fastighet har LMV beslutat att dubbla namn inte skall förekomma i fastighetsregistret. Verket har dock förklarat att det avser att arbeta för att kartorna på sikt skall spegla tvåspråkighet när detta är praktiskt möjligt. LMV avser också att ta upp frågan om dubbel namnredovisning med vägverket.

Motion 1986/87:Kr213 om Ragnar Lassinanttis samlingar

Motivering

Motionären lämnar vissa upplysningar om den stora samling av material rörande Norrbotten som samlats av Ragnar Lassinantti, landshövding i Norrbotten åren 1966-1982. Han uppger att samlingen innehåller 20 000 volymer, varav 16 000 testamenterats till Föreningen Norden och 4 000 till familjen Lassinantti. Enligt motionen är samtliga volymer och övrigt material magasinerade i Luleå centrum och hos länsstyrelsen. Det finns inga möjligheter för intresserade att ta del av samlingen. Länsstyrelsenhar, säger motionären, inte möjlighet att ta emot mer material än vad de redan har och länsmuseet har inte plats. För katalogisering och iordningställande av samlingen behövs medel. Han hävdar att det råder enighet om att samlingen inte bör splittras och att den i enlighet med Ragnar Lassinanttis önskan bör stanna kvar i länet. Det är därför angeläget att samlingen snarast kan göras tillgänglig. Den bör få en permanent plats antingen vid högskolan i Luleå eller i länsmuseet eller länsbiblioteket.

Upplysningar i anslutning till motionen

Föreningen Norden Norrbotten har lämnat följande uppgifter om Ragnar Lassinanttis samlingar.

Ragnar Lassinantti gjorde stora insatser för Norrbotten. Han arbetade för att utveckla näringsliv, utbildning och kulturliv inom regionen. Med stor kunnighet och känsla verkade han för att stärka kunskapen och respekten för kulturtraditioner såväl inom länet som utanför dess gränser. Betydande insatser gjordes för att stärka samhörigheten på Nordkalotten och med Island.

Lassinanttis kulturintresse återspeglas väl i hans uppbyggnad av litteratur- och konstsamlingar. Fem väl avskiljbara samlingar kan identifieras:

- Lassinanttis personliga bibliotek och konstsamling som förvarades i hans privata bostad. (1)
- Lassinanttis osorterade arkiv som omfattar litteratur av varierande ämnesinriktning, den privata korrespondensen av stort framtida forskningsvärde, viss konst, bandinspelningar från hans tid som radioreporter m.m. (2)
- Länsstyrelsens förvaltningsbibliotek som började byggas upp redan 1971 och som idag utgör ett förvaltningsbibliotek av hög klass. (3)
- En bok- och konstsamling som byggdes upp i anslutning till länsstyrelsen men som avskildes till en särskild stiftelse redan under hans tid som landshövding. Boksamlingen består i första hand av s.k. topografisk litteratur inom områdena historia, etnografi, kulturhistoria och ekonomi. I denna samling finns också viss annan litteratur bl.a. från övriga delar av Nordkalotten. Konstsamlingen innehåller till stor del konstalster från länet och övriga delar av kalottområdet. Syftet med denna boksamling var i första hand att den skulle utgöra ett underlag för det långsiktiga länsutvecklingsarbetet, för regionalpolitisk och fysisk planering och för samhällsforskning som berör länet. Men Lassinantti ville även ge anställda som arbetade för länets utveckling viss litterär service på arbetsplatsen med denna samling. (4)
- En samling med äldre juridisk litteratur från Norden i anslutning till Lapplands högskola i Rovaniemi. Tanken bakom den samlingen var att denna skulle utgöra referenslitteratur för ett framtida institut på Nordkalotten kring nordisk rätt. (5)

Enligt Ragnar Lassinanttis testamente tillföll hans osorterade arkiv (2 ovan) Föreningen Nordens Norrbottensdistrikt. Det är föreningen obetaget att placera arkivet i Folkrörelsernas arkiv eller pröva annan placering. Arkivet skall enligt testamentet iordningställas av Lassinanttis vän Östen Groth. Så länge Groth lever har han rätt att fritt disponera arkivet för sin forskning. De återstående delarna av Lassinanttis samlingar (1 ovan) skulle enligt testamentet till lika delar tillfalla barnen Lassinantti.

Såväl den del av kvarlåtenskapen som testamenterades till Föreningen Norden som delar av den kvarlåtenskap som tillföll barnen Lassinantti finns magasinerade i Luleå i förråd som kommunen ställt till förfogande. Däremot finns inga delar av den del av kvarlåtenskapen som berörs av testamentet förvarade hos länsstyrelsen.

Den samling som Lassinantti i september 1981 avdelade till en särskild stiftelse Stiftelsen Ragnar Lassinanttis bok- och konstsamling (4 ovan) skall enligt stiftelsens stadgar förvaltas av den myndighet i länet som har det samordnande ansvaret för länsutvecklingen. Litteratursamlingen skall också kunna utnyttjas av övriga länsorgan och av Föreningen Nordens Norrbottensdistrikt liksom av personer som arbetar med forskningsprojekt som berör länet.

Då länsstyrelsen har det samordnande ansvaret för länsutvecklingsfrågorna – särskilt markerat efter den omorganisation av länsförvaltningen som gjorts i Norrbotten senaste åren – disponerar länsstyrelsen stiftelsens tillgångar och ansvarar också för stiftelsens förvaltning. Det har inte varit aktuellt att tillföra länsstyrelsen delar av den kvarlåtenskap som omfattas av Lassinanttis testamente.

Arbetet med att sortera upp och förteckna det osorterade arkivets tillgångar har påbörjats. Om såväl de samlingar som testamenterats till Föreningen Norden Norrbotten som de som barnen Lassinantti fick skall hållas samman – något som betydligt skulle öka värdet i en framtida Lassinanttisamling – krävs ett förvärv från barnen Lassinantti.

Idag pågår diskussioner med i första hand Högskolan i Luleå om att högskolan iordningställer och tar ansvaret för förvaltningen av de delar som testamenterats till Föreningen Norden Norrbotten. En sådan lösning anser föreningen väl skulle ligga i linje med de önskemål Lassinantti gav uttryck för under sin levnad. Att förvärva de samlingar som testamenterades till barnen Lassinantti samt iordningställa särskilda lokaler för en framtida Lassinanttisamling är emellertid förenat med kostnader. Varken högskolan eller Föreningen Norden Norrbotten har idag ekonomiska möjligheter att klara en sådan lösning.

En framtida lösning i linje med den som åsyftas i motionen är av stort riksintresse inte minst mot bakgrund av Lassinanttis nordiska intresseinriktning. En sådan lösning förutsätter emellertid att särskilda medel tillförs högskolan i Luleå alternativt Föreningen Norden Norrbotten.

Utskottet

Förslagen i motionerna Kr204 (vpk) och Kr224 (s) syftar till att värna om och stärka det *Tornedalsfinska språket och kulturen i Tornedalen*. Motionärerna pekar på olika åtgärder som bör vidtas i detta syfte. I motion Kr224 erinras om det arbete som utförs av Svenska tornedalingars riksförbund. Enligt motion Kr204 bör en professur i Tornedalsfinska inrättas vid högskolan i Luleå. Vidare framhåller motionären ortnamnens betydelse som kulturbärare. De vill att dubbla ortnamnsbeteckningar skall användas bl.a. på vägskyltar.

Utskottet har i det föregående redovisat en rad insatser som görs för att bevara Tornedalsfinskan. Bl.a. har en försöksverksamhet inletts med tvåspråkig undervisning inom grundskolan i Haparanda under läsåret 1987/88. Vidare ordnar Föreningen Norden Norrbotten i samarbete med bl.a. länsskolnämnden i Norrbotten och högskolan i Luleå sommarkurser i Tornedalsfinska med deltagare från både svenska och finska Tornedalen.

Utskottet konstaterar att en rad åtgärder har vidtagits i syfte att bevara och utveckla det Tornedalsfinska språket och kulturen. Det är angeläget att de insatser som görs stöds av ansvariga myndigheter. Med hänvisning till det anförda anser utskottet det inte erforderligt med någon riksdagens åtgärd med anledning av motionerna Kr204 yrkande 1 och Kr224.

När det gäller förslaget i motion Kr204 om att de tornedalska ortnamnen skall ges officiell status och användas jämsides med svenska namn av posten, televerket och vägverket, vill utskottet hänvisa till de principer för ortnamnsverksamheten som statsmakterna lade fast år 1985. Beträffande ortnamn i flerspråkiga områden underströks i regeringsförslaget (prop. 1984/85:100 bil.

10) att de finska och samiska ortnamnen i likhet med de svenska är bärare av en levande kultur och kulturhistoria. En förutsättning för att de skall kunna leva vidare är att de i så stor utsträckning som möjligt används jämsides i officiella sammanhang t.ex. på kartor och vägskyltar. Riksdagen anslöt sig till detta synsätt (KrU 1984/85:16 p. 28, rskr. 1984/85:253).

Det är enligt utskottets mening angeläget att gällande principer för ortnamnsverksamhet följs av ansvariga myndigheter. Av redovisningen i det föregående framgår att lantmäteriverket avser att ta upp frågan om dubbel namnredovisning med vägverket. Med hänvisning till vad som anförts anser utskottet att motionen i här aktuell del inte påkallar någon åtgärd från riksdagens sida (yrkande 2).

Möjligheterna att föra samman *Ragnar Lassinanttis samling* av material om Norrbotten diskuteras i motion Kr213 (m). Motionären anser att samlingen – såväl den del som testamenterats till Föreningen Norden Norrbotten som den del som tillfallit familjen Lassinantti – bör få en permanent plats. Som alternativa platser nämns högskolan i Luleå, länsmuseet och länsbiblioteket.

Av den redovisning som lämnats i det föregående framgår att diskussioner pågår om en lösning av frågan om hur viktiga delar av Ragnar Lassinanttis material skall kunna tas om hand och göras tillgängligt för forskning. Lösningen innebär att högskolan i Luleå skall ställa i ordning och ta ansvaret för förvaltningen av de delar av samlingen som nu tillhör Föreningen Norden Norrbotten. Föreningen anser att en sådan lösning väl skulle ligga i linje med Ragnar Lassinanttis önskemål. Arbetet på denna lösning bör inte föregripas. Med hänsyn härtill och då den genom motionen aktualiserade frågan enligt utskottets mening bör lösas på det regionala planet anser utskottet att motion Kr213 inte bör föranleda någon riksdagens åtgärd.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *insatser för bevarande av det Tornedalsfinska språket och kulturen*

att riksdagen avslår motionerna 1986/87:Kr204 och 1986/87:Kr224,

2. beträffande *Ragnar Lassinanttis samlingar*

att riksdagen avslår motion 1986/87:Kr213.

Stockholm den 10 november 1987

På kulturutskottets vägnar

Ing-Marie Hansson

Närvarande: Ing-Marie Hansson (s), Catarina Rönnung (s), Karl Boo (c), Lars Ahlmark (m), Anders Nilsson (s), Sylvia Pettersson (s), Margareta Mörck (fp), Gunnel Liljegren (m), Kerstin Göthberg (c), Alexander Chrisopoulos (vpk), Mats O Karlsson (s), Maud Björnemalm (s), Margareta Fogelberg (fp), Håkan Stjernlöf (m) och Björn Ericson (s).

Insatser för bevarande av det Tornedalsfinska språket och kulturen (mom. 1)

Alexander Chrisopoulos (vpk) anför:

Den Tornedalsfinska minoritetens strävan att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur bör på allt sätt stödjas. Jag anser det därför angeläget att en särskild professur i Tornedalsfinska inrättas vid högskolan i Luleå. Jag utgår från att möjligheterna härtill övervägs i lämpligt sammanhang.

gotab Stockholm 1987 13959